

Հիմնադիր – Founder – Учредитель:
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՍՈՒՍԱՐԱՆ (ԵՊՀ)
YEREVAN STATE UNIVERSITY (YSU)
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ (ЕГУ)
www.y-su.am

Հրատարակիչ – Publisher - Издатель:
ԱՐՅԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՍ)
UNION OF YOUNG SCIENTISTS AND SPECIALISTS OF ARTSAKH (UYSSA)
ОБЪЕДИНЕНИЕ МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ И СПЕЦИАЛИСТОВ АРЦАХА (ОМУСА)
www.aegmm.org

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՅԱԽ

SCIENTIFIC ARTSAKH

НАУЧНЫЙ АРЦАХ

№1, 2018

*Նվիրվում է Հայաստանի առաջին Հանրապետության 100-րդ, Արցախյան շարժման 30-րդ ու
Էրեբունի-Երևանի հիմնադրման 2800-րդ ամյակներին*

*Dedicated to the 100th anniversary of the First Republic of Armenia, the 30th anniversary
of the Artsakh movement and the 2800th anniversary of the founding of Erebuni-Yerevan*

*Посвящается 100-летию Первой Республики Армения, 30-летию Арцахского движения и
2800-летию основания Эребуни-Ереван*

ԱԵԳՄՍ – UYSSA – ОМУСА
ԵՐԵՎԱՆ – YEREVAN – ЕРЕВАН
2018

*Չրատարակության Է երաշխավորվել Երևանի պետական Չամալսարանի գիտական խորհրդի թիվ 2/8.8 առ 29.11.2018թ. որոշմամբ
 Рекомендовано к публикации решением учёного совета №2/8.8
 от 29.11.2018г. Ереванского государственного университета
 Recommended for publication by the Yerevan State University
 Academic Council Decision №2/8.8 of November 29, 2018*

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐ

Նախագահ՝ ԵՊՅ ռեկտոր, ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Արամ ՄԻՍՈՆՅԱՆ

Անդամներ՝

ԱՎԱԳՅԱՆ Արծրուն, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ Չրանտ, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԲԱԲԱՅԱՆ Դավիթ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
 ԲԱԼԱՅԱՆ Վահրամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԳԱԼՍՏՅԱՆ Խաչիկ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
 ԳՅՈՒԼԱՄԻՐՅԱՆ Զուլիխան, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԳՐՈՒՉԴԵՎ Վլադիսլավ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Կոստրոմա, ՌԴ)
 ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ Գևորգ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ Արման, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
 ԺԵՅՄՈ Մարտիկ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Օլշտին, Լեհաստան)
 ԼԱՊԵՎԿԱ Վալենտինա, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Մոսկվա, ՌԴ)
 ԼՈՒԽՏԵՐՅԱՆԴՏ Օտտո, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Չամբուրգ, Գերմանիա)
 ՉՈՎՍԵՓՅԱՆ Մուշեղ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՂԱԶԻՆՅԱՆ Գագիկ, ԳԱԱ ակադեմիկոս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
 ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ Աշոտ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՄԻՆԱՅԱՆ Էդիկ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ Կարեն, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ
 ՍԱՐԳՅԱՆ Չայկ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՎԱՍԿՈՎ Մաքսիմ, սոցիոլոգիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Դոնի Ռոստով, ՌԴ)
 ԶԵՌՅԱՆ Գարիկ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԶՈՉԱՐՅԱՆ Տիգրան, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գլխավոր խմբագիր՝ իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ **Ավետից ԳԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ**

Գիտական Արցախ, №1, 2018, Երևան, «ԱԵԳՄՍ» հրատ., 2018, 448 էջ:
 Scientific Artsakh, №1, 2018, Yerevan, «UYSSA» publ., 2018, 448 pages.
 Научный Арцах, №1, 2018, Ереван, Изд. «ОМУСА», 2018, 448 страниц.

«Գիտական Արցախ» պարբերականի 1-ին համարում տեղ են գտել հայկական արդի հիմնախնդիրներից մեկի՝ պետականության վերաբերյալ Չայաստանը, Արցախը, Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները, Գերմանիան, Լեհաստանը և Բելառուսը ներկայացնող հեղինակների գիտական աշխատանքները:

Գիտական պարբերականում գետեղված են նաև Արցախի երիտասարդ գիտնականների և մասնագետների միավորման ու Երևանի պետական համալսարանի կողմից 2018թ. սեպտեմբերի 13-16-ը Ստեփանակերտում համատեղ կազմակերպված «Չայոց պետականության անցյալը, ներկան ու ապագան» 3-րդ միջազգային երիտասարդական գիտաժողովի լավագույն գիտական հոդվածները:

The first issue of «Scientific Artsakh» journal comprises the scientific works of authors from Armenia, Artsakh, the United States of America, Germany, Poland and Belarus on one of the most urgent problems for Armenians – the statehood. The publication also contains the best scientific articles of the 3rd international youth scientific conference «The past, present and future of the Armenian statehood», jointly organized by the Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh and Yerevan State University on September 13-16, 2018 in Stepanakert.

В первом номере журнала «Научный Арцах» нашли место научные работы авторов из Армении, Арцаха, Соединенных Штатов Америки, Германии, Польши и Беларуси по одной из актуальных для армян проблем – государственности.

В издании размещены также лучшие научные статьи 3-ей международной молодежной научной конференции «Прошлое, настоящее и будущее Армянской государственности», совместно организованной Объединением молодых учёных и специалистов Арцаха и Ереванским государственным университетом 13-16 сентября 2018 года в Степанакерте.

EDITORIAL COUNCIL

Chairman: Aram SIMONYAN, Rector of YSU, NAS RA Associate Member, Doctor of History, Professor

Members:

AVAGYAN Artsrun, Doctor of Philology, Professor
 AVANESYAN Hrant, Doctor of Psychology, Professor
 BABAYAN David, Doctor of History, Associate Professor
 BALAYAN Vahram, Doctor of History, Professor
 DANIELYAN Gevorg, Doctor of Law, Professor
 GALSTYAN Khachik, Doctor of Political Sciences, Associate Professor
 GHAZINYAN Gagik, Academician of NAS RA, Doctor of Law, Professor
 GRUZDEV Vladislav, Doctor of Law, Professor (Kostroma, Russia)
 GYULAMIRYAN Julieta, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
 HOVSEPYAN Moushegh, Doctor of Philology, Professor
 KERYAN Garik, Doctor of Political Sciences, Professor
 KOCHARYAN Tigran, Doctor of Political Sciences, Professor
 LAPAEVA Valentina, Doctor of Law, Professor (Moscow, Russia)
 LUCHTERHANDT Otto, Doctor of Law, Professor (Hamburg, Germany)
 MARKOSYAN Ashot, Doctor of Economic Sciences, Professor
 MINASYAN Edik, Doctor of History, Professor
 NERSISYAN Karen, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
 SARGSYAN Hayk, Doctor of Economic Sciences, Professor
 VASKOV Maksim, Doctor of Sociology, Professor (Rostov-on-Don, Russia)
 YEGHIAZARYAN Arman, Doctor of History, Associate Professor
 ZEJMO Marek, Doctor of Political Sciences, Professor (Olsztyn, Poland)

Editor-in-Chief: Avetik HARUTYUNYAN, Candidate of Law, Associate Professor

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Председатель: ректор ЕГУ, член-корреспондент НАН Республики Армения, доктор исторических наук, профессор **Арам СИМОНЯН**

Члены:

АВАԳՅԱՆ Արժրուն, доктор филологических наук, профессор
 АВАՆԵՏՅԱՆ Գրանտ, доктор психологических наук, профессор
 ԲԱԲԱՅԱՆ Դավիդ, доктор исторических наук, доцент
 ԲԱԼԱՅԱՆ Վահրամ, доктор исторических наук, профессор
 ՎԱՏՅԿՈՎ Մաքսիմ, доктор социологических наук, профессор (Ростов-на-Дону, Россия)
 ԳԱԼՏՅԱՆ Խաչիկ, доктор политических наук, доцент
 ԳՐԱԶԴԵՎ Վլадислав, доктор юридических наук, профессор (Кострома, Россия)
 ԳՅՍԼԱՄԻՐՅԱՆ Ժուլյետտա, доктор педагогических наук, профессор
 ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ Գեվորգ, доктор юридических наук, профессор
 ԵԳԻԱԶԱՐՅԱՆ Արման, доктор исторических наук, доцент
 ԶԵՅԻՄՈ Մարեկ, доктор политических наук, профессор (Ольштын, Польша)
 ԿԱԶԻՆՅԱՆ Գագիկ, академик НАН РА, доктор юридических наук, профессор
 ԿԵՐՅԱՆ Գարիկ, доктор политических наук, профессор
 ԿՕՇԱՐՅԱՆ Կարեն, доктор политических наук, профессор
 ԼԱՔԱԵՎԱ Վալենտինա, доктор юридических наук, профессор (Москва, Россия)
 ԼՅՈՒՒՏԵՐՔԱՆԴՏ Օտտո, доктор юридических наук, профессор (Гамбург, Германия)
 ՄԱՐԿՕՏՅԱՆ Աշոտ, доктор экономических наук, профессор
 ՄԻՆԱՏՅԱՆ Էդիկ, доктор исторических наук, профессор
 ՆԵՐՏԻՏՅԱՆ Կարեն, кандидат экономических наук, доцент
 ՕՎՏՍԵՔՅԱՆ Մուսիշ, доктор филологических наук, профессор
 ՏԱՐԳՏՅԱՆ Գայկ, доктор экономических наук, профессор

Главный редактор: кандидат юридических наук, доцент **Аветик АРУТЮНЯН**

*Տպագրվում է ՀՀ սպորտի և երիտասարդության հարցերի նախարարության աջակցությամբ
 Is published with the support of the Ministry of Sport and Youth Affairs of the Republic of Armenia
 Публикуется при поддержке Министерства спорта и по делам молодежи Республики Армения*

ԱՐՑԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ 2018Թ. ՏՊԱՍԵԼԻՔՆԵՐԻՆ ԸՆԴՈՒԱԶ

ԱՐՓԻՆԵ ՄԱՅԱԿԱՆՅԱԼ

Անկախ պետականության ծեռքբերումից ի վեր Արցախի Հանրապետության առջև ծառայան կարևորագույն խնդիրներ՝ կապված պատերազմի արդյունքներում քայքայված տնտեսությունը վերականգնելու և վերականգնված տնտեսությունը զարգացնելու ուղղությամբ: Հանրապետությունը ԱՊՀ երկրների պես կրեց անցումային փուլը հաղթահարող բոլոր պետություններին բնորոշ դժվարություններ, որոնց ավելացան տրանսպորտային շրջափակումը, ինչպես նաև վառելիքի ներմուծման ծավալների խիստ կրճատումը, որի արդյունքում երկրում առաջացավ էլեկտրաէներգիայի պակասուրդ¹:

Տնտեսության զարգացման համար կարևոր էր ՀՀ և ԼՂՀ (Արցախի) միասնական բանկային համակարգի ներդրումը: Արցախի հանրապետության բանկային համակարգը համարվում է ՀՀ բանկային համակարգի մասը, և ենթարկվում է ՀՀ բանկային օրենսդրությանը: Արցախում ինքնուրույն ԿԲ-ի ստեղծման փորձ արվել էր՝ այդ պարտականությունը համաձայն ԼՂՀ Գերագույն խորհրդի որոշման նախկին ԽՍՀՄ պետական բանկի Լեռնային Ղարաբաղի մարզային վարչության վրա դնելով, սակայն թերի ենթակառուցվածքների և օրենսդրական համապատասխան կարգավորումների բացակայության պատճառով այն ի վիճակի չէր լուծել բանկային համակարգի առջև ծառայած խնդիրները²:

2000 թվականից ԼՂՀ-ում ևս կատարվեցին տնտեսական բարեփոխումներ, կատարելագործվեցին բյուջետային գործընթացի մեխանիզմները, արդյունքում այդ ժամանակահատվածից սկսած միջև 2012թ. այստեղ անընդհատ տնտեսական աճ սկսեց գրանցվել՝ ապահովելով ՀՆԱ-ի անվանական տարեկան միջին աճը մոտավորապես 7%³: Սակայն ֆինանսական ճգնաժամը Արցախի Հանրապետության վրա ևս ազդեցություն ունեցավ, քանի որ չունենալով սեփական դրամական միավոր և սեփական կենտրոնական բանկ, Արցախի Հանրապետությունը չէր կարող իրականացնել անկախ դրամավարկային քաղաքականություն, նրա տարածքում գործող բանկերը համարվում են ՀՀ բանկային համակարգի մաս և ենթարկվում ՀՀ դրամավարկային քաղաքականության ազդեցությանը: Բայց և այնպես պետք է նշել, որ Արցախի Հանրապետությունում իրականացվում է ինքնուրույն հարկաբյուջետային քաղաքականություն և տնտեսությունում կիրառվում են տարբեր գործիքներ, որոնց միջոցով կարգավորվում է դրամի առաջարկը:

ԼՂՀ-ին հաջողվեց դիմակայել համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի առաջին և երկրորդ ալիքների բացասական ազդեցություններին՝ շնորհիվ մի կողմից՝ արտաքին միջազգային ֆինանսական շուկաների հետ թույլ կապերի, մյուս կողմից՝ պետական արդյունավետ քաղաքականության:

Համաշխարհային ճգնաժամը ցույց տվեց, որ ցանկացած երկրի համար իրական հատվածն է տնտեսական ամուր հիմքը, որի վրա պետք է կառուցվի կայուն տնտեսական աճի քաղաքականությունը⁴:

¹ Ը. Ասրյան, Անկախության շրջանում տնտեսական աճի և կառուցվածքային տեղաշարժի առանձնահատկությունները ԼՂՀ-ում, Գիտական տեղեկագիր (1/2017), էջ 309-310:

² Ա.Մաքսակաևյան, ՀՀ ԴՐԱՄԱՎԱՐԿՅՈՒՆ ԶԱՐԳԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՉԱՐԳՑՄԱՆ ՓՈԻԼԵՐԻ ԿՐԱՆՁՆԱԳՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ, ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2018, էջ 483:

³ Հայիրյան Ե. Դրամավարկային կարգավորման առանձնահատկությունները ԼՂՀ տնտեսության զարգացման արդի փուլում, Եր., 2013թ., էջ79-80:

⁴ Ա. Խ. Մարկոսյան, Մ. Գ. Մանուկյան, Առևտրային կազմակերպությունների արդյունավետության բարձրացման հիմնական ուղիները ՀՀ իրական հատվածում, Եր. 2010, էջ 5

Եթե համեմատենք հետխորհրդային հանրապետությունների տնտեսական աճը 2000-2008 թթ. կտրվածքով, ապա պետք է ասել, որ ՀՀ տնտեսական աճի միջին տեմպը 12,4 % է, և այդ ցուցանիշով ՀՀ-ն հետխորհրդային հանրապետությունների համեմատությամբ զբաղեցնում է երրորդ տեղը: ԼՂՀ -ն տնտեսական աճի միջին տեմպը նույն ժամանակում գերազանցում է 9 %-ի մակարդակը, իսկ 2009-2015 թթ.՝ 9,2 %-ը¹:

Հարկ է նշել, որ ԼՂՀ տնտեսության կայունությանը մեծապես աջակցում է նաև յուրաքանչյուր տարի ՀՀ կառավարության կողմից տվյալ տարվա պետական բյուջեի մասին օրենքում ամրագրված Արցախի հանրապետության բյուջեի դեֆիցիտը ֆինանսավորելու նպատակով տրամադրվող արտոնյալ բյուջետային վարկի տոկոսադրույթն ու մարման ժամանակահատվածը²: 2017թ արդեն Արցախի տնտեսության պատկերը բավականին խոստումնալից է, աճ է նկատվել տնտեսության գրեթե բոլոր ճյուղերում:

2017թ. հանրապետությունում, փաստացի գներով, թողարկվել է 97.5 մլրդ դրամի արդյունաբերական արտադրանք, իրացվել է 96.2 մլրդ դրամի պատրաստի արտադրանք: 2016թ. նկատմամբ արդյունաբերական արտադրանքի ֆիզիկական ծավալի ինդեքսը կազմել է 154.8 տոկոս, հանքագործական արդյունաբերությունում և բացահանքերի շահագործումում՝ 263.4 տոկոս, մշակող արդյունաբերությունում՝ 103.2 տոկոս, էլեկտրականության, գազի, գույրոշու և լավորակ օդի մատակարարման ոլորտում՝ 116.2 տոկոս և ջրամատակարարման, կոյուղու, թափոնների կառավարման և վերամշակման ոլորտում՝ 136.2 տոկոս: Արդյունաբերական արտադրանքի կառուցվածքն ըստ բաժինների հետևյալն է. հանքագործական արդյունաբերություն և բացահանքերի շահագործում՝ 53.4%, մշակող արդյունաբերություն՝ 21.3%, էլեկտրականության, գազի, գույրոշու և լավորակ օդի մատակարարում՝ 24.3% և ջրամատակարարում, կոյուղի, թափոնների կառավարում և վերամշակում՝ 1.0%:

Գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքը 2017թ. փաստացի գներով կազմել է 76.2 մլրդ դրամ, 2016թ. համեմատությամբ, համադրելի գներով, աճել է 7.8 տոկոսով, հիմնականում պայմանավորված բուսաբուծության համախառն արտադրանքի աճով³:

Արցախի Հանրապետության նախկին պետական նախարար Արայիկ Հարությունյանը հունվարի 17-ին հրավիրելով մամուլի ասուլիս՝ ամփոփելու 2017թ. գործունեության արդյունքները և ներկայացրել ընթացիկ տարվա հիմնական ծրագրերը: Ըստ նրա՝ 2018թ. մեծ ակնկալիքների տարի է, քանի որ քանի որ զգալի աճ է կանխատեսվում բոլոր հիմնական ոլորտներում⁴: Ի դեպ, ըստ Ա. Հարությունյանի՝ հանքարդյունաբերությունում աճն արձանագրվելու է «Բեյզ մեթոլս» ընկերության արտադրողականության և արտադրանքի զգալի ծավալների ավելացման հաշվին: Բացի դրանից, ծրագրեր կան նաև ոչ մետաղական

¹ Շ.Արդյան, Անկախության շրջանում տնտեսական աճի և կառուցվածքային տեղաշարժի առանձնահատկությունները ԼՂՀ-ում, Գիտական տեղեկագիր (1/2017), էջ 309-310

² «ՀՀ օրենքը 2018թ. պետական բյուջեի մասին», հոդ. 9, կետ 3 https://docviewer.yandex.ru/view/0/?*=QXzu6W6APhC0kHr3uKOb4tXfPz7InVybCl6lnhLWjyb3dzZXI6Ly80RFQxdVhFUfJySjYbFVGB2V3cnVOVmZ2X1BndkR3M1hTcWJEZW1YdUNDemN3S1NpVjQxSHJwSHkzdFpBZGVfLXYQnlPMmg5V1BBd1TNBwUEwbjTzThkUfKwUjFOWlJcG5PdJN5UFNiOHpQMU9haW1HbTBdUDFiUVBHMk0xWkk2d2JEBxJ3TIRURUtSa1IDbIRWQ2c9PT9zaWduPTQ5Zi9ONmJHR3B2S0xCSUcwNUdha3dSczBKT21vOXdtWlFfXaXBvdG15WWs9liwidGI0bGUlOilxLmJlZGdldGxhdzlwMTguZG9jliwidWlkljoiclMClslnl1ljoicMzY5ODYwMTMyMTUwODI2NDcwNiIsIm5vaWZyYVW1lIjpmYWxzZSwidHMI0iE1MzY2OTA1NDcxMTZ9

³ Արցախի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2017թ., [HTTP://WWW.STAT-NKR.AM/HY/2010-11-24-10-40-02/816--2017-](http://www.stat-nkr.am/hy/2010-11-24-10-40-02/816--2017-)

⁴ 2018թ.-ը բեկումնային տարի կլինի Արցախի տնտեսության համար. Արայիկ Հարությունյանի մամուլի ասուլիսը, <http://gov.nkr.am/hy/official-news/item/2018/01/17/asulis.17.01.2018/>

հանքարդյունաբերության ոլորտում, օրինակ՝ խոշոր նախագիծ է գործում շինարարական քարի արտադրության և արտահանման ուղղությամբ¹: Թեև տարին դեռ չի ավարտվել, այնուամենայնիվ, արդեն որոշակի պատկերացում կարելի է կազմել ձեռքբերումների վերաբերյալ:

Նախնական տվյալներով 2018 թվականի 9 ամիսների ընթացքում ԱՀ պետական բյուջե մուտքագրված հարկային եկամուտները և տուրքերը կազմել են 39935.4 մլն դրամ՝ պլանավորված 36900.0 մլն դրամ ցուցանիշը գերազանցելով 8.2 տոկոսով կամ 3035.4 մլն դրամով, իսկ նախորդ տարվա նույն ցուցանիշը՝ 52.3 տոկոսով կամ 13719.0 մլն դրամով: Ի դեպ, ավել հավաքագրված գումարից 10314.0 մլն դրամը պայմանավորված է «Բեյզ Մեթըլս» ՓԲԸ-ի կողմից վճարված հարկային եկամուտների աճով²:

Գյուղնախարարության կողմից մշակվել և գործարկվել է «Արցախի Հանրապետության բուսաբուծության համալիր զարգացման ծրագիրը», որի նպատակը մեծ պահանջարկ վայելող, ինչպես նաև հանրապետությունում պակասուրդային մի շարք բույսերի մշակման խթանումը: Ծրագրի եռությունը կայանում է նրանու, որ կոնկրետ մշակաբույսերի համար հողօգտագործողը ստանում է միանվագ գումար՝ 1 հա-ի կտրվածքով: Ի դեպ, 2018թ. ծրագրի շրջանակում աջակցության ենթակա պոմիդորի, բադրիչանի, պղպեղի, սոխի և սիսորիի ցանկը համալրվել է ևս 4 տեսակի բանջարեղենով՝ վարունգ, կաղամբ, գազար, բազուկ: Ինչպես նաև առաջին անգամ աջակցություն է տրամադրվել նաև կարտոֆիլի մշակության համար՝ 150 հազար դրամ՝ յուրաքանչյուր 1 հա-ի մշակության դիմաց³:

Ի դեպ, Կարմիր շուկայում գործում է ձեթի արտադրության գործարան, և արևածաղկի բերքի իրացման հետ կապված ինդիկներ չեն առաջանում, քանի որ հողօգտագործողները այն հանձնում են ձեթի գործարանին⁴:

Պետք է նշել, որ «Թուֆենկյան» բարեգործական հիմնադրամի միջոցներով Զաշաթաղի շրջանի Վան համայնքում այս տարվա գարնանը հիմնվել է 5 հա արքայանարնջի այգի, որտեղ տնկվել է շուրջ 2500 ծառ: Ի դեպ, 2011թվականից Հադրուբի և Զաշաթաղի շրջաններում հիմնադրված նույն այգիներից այս տարի ստացված բերքն իրացնելով Արցախի և Հայաստանի նույն հյուր արտադրող գործարաններում, հասույթը տրամադրվելու է բարեգործական նպատակներով՝ ոչ միայն վերաբնակիչներին տնով ապահովելու, այլև աշխատատեղով ապահովելու համար⁵:

Նմանատիպ ծրագիր է իրականացնում նաև «ԱրցախՄեդր» ընկերությունը, որը, հանդիսանալով Արցախի մեղվաբուծների ասոցիացիայի անդամ, գյուղատնտեսության նախարարության հետ համատեղ մշակել է ծրագիր, համաձայն որի պայմանագրեր կկնքվեն պահեստագործային սպաների հետ, ովքեր կցանկանան զբաղվել մեղվաբուծությամբ, նրանց կտրամադրվեն անհրաժեշտ պարագաներ ու

¹ 2018թ.-ը բեկումնային տարի կլինի Արցախի տնտեսության համար. Արայիկ Հարությունյանի մամուլի ասուլիսը, <http://gov.nkr.am/hy/official-news/item/2018/01/17/asulis.17.01.2018/>

² 2018 թվականի ինը ամիսների հարկային եկամուտների և տուրքերի ամփոփ ցուցանիշներ http://minfin-nkr.am/?section=news_archive/view&news_id=293&p=1

³ Ընթացիկ տարում բուսաբուծության համալիր զարգացման ծրագրից օգտվել է 187 հողօգտագործող <https://artsakhpress.am/arm/news/91868/yntacik--tarum---busabutsutyan-hamalir--zargacman-tsragric---ogtvel-e--187---hoxogtagortsox.html>

⁴ Գարնանացան մշակաբույսերի բերքահավաքի արդյունքները գոհացուցիչ են ոլորտի պատասխանատու, <https://artsakhpress.am/arm/news/92818/garnanacan--mshakabyseri---berqahavaqi---ardyunqneri---gohacucich---en---olori---pataskhanatu.html>

⁵ Զաշաթաղի շրջանի Վան համայնքում հիմնվել է արքայանարնջի այգի. տե՛ս, <https://artsakhpress.am/arm/news/93907/qashataxi---shrjani-van--hamaynqum---himnel-e---argayanarnij---aygi-tnoren.html>

մեղվաընտանիքներ: Հաջողության հասնելու դեպքում կազմակերպությունն ինքը կզնի արտադրված մեղրը, այդպիսով ապահովելով պահեստազորային սպաների զբաղվածությունը և ինչ-որ չափով նպաստելով այդ ընտանիքների ֆինանսական ապահովվածությանը¹

ԱՅ կառավարության կողմից ընդունվել են գյուղատնտեսության ոլորտի համար կարևոր մի շարք որոշումներ, որոնցից են «Կաթիլային ոռոգման համակարգերի տեղադրման նոր առանձնահատկությունների և անհրաժեշտ նախապայմանների վերաբերյալ» և «Անասնաբուծությանը ներկայացվող պարտադիր պահանջները հաստատելու մասին» որոշումները²:

Հատկանշական է, որ Արցախում «Haterk Food» ընկերության կողմից արտադրվել է Էկոլոգիապես մաքուր, բնական սննդի առաջին խմբաբանակը: Նոր սննդի մեջ առկա են մեղր, ծիրանի չիր, դոմի սերմեր, ընկույզ, պտուկ, արևածաղկի սերմեր և նուշ: Սնունդն առաջին անգամ ցուցադրվել է հուլիսի 15-ին Հաթերբում կազմակերպված «Ժենգյալով հաց»-ի փառատոնին, որի ժամանակ էլ եղել է հյուրասիրություն և վաճառք: Ի դեպ տվյալ Էկոպրոդուկտն արդեն սկսել է ճանաչում ստանալ տարբեր երկրներում, ինչի արդյունքում սպասվում է սպառման աշխարհագրության ընդլայնում³:

Ինչ վերաբերում է Էներգետիկայի բնագավառին, հարկ է նշել, որ Էներգահամակարգը գրեթե ամբողջովին բավարարում է Էլեկտրաէներգիայի ներքին շուկայի պահանջարկը և արդեն իսկ կա արտահանման որոշակի ներուժ: Նախատեսվում է շարունակել փոքր հիդրոէլեկտրակայանների կառուցման ծրագիրը՝ մինչև 2020թ. թողարկվող Էլեկտրաէներգիայի ծավալը հասցնելով տարեկան 550 մլն.կՎտ.Ժ-ի, իսկ մինչև 2023թ.՝ 750մլն կՎտ.Ժ-ի⁴:

Ներկայումս Արցախում շահագործվում են 16 հիդրոէլեկտրակայաններ, այդ թվում Սարսանգի ՀԷԿ-ը 50ՄՎտ հզորությամբ և 15 այլ ՀԷԿ-եր 52ՄՎտ զումարային հզորությամբ: Միայն 2017 թվականին շահագործման է հանձնվել երկու ՀԷԿ: Միայն «Ջերմաջուր» ՀԷԿ-ի հզորությունը կազմում է ավելի քան 10 ՄՎտ:Աշխատանքներ են տարվում ևս 9 ՀԷԿ-եր կառուցելու համար⁵:

2018թ նախատեսվում է Արցախում ֆոտովոլտայիկ վահանակների (արևային Էներգետիկա) հետագա ծավալումն ու զարգացումը: Առտնին և համայնքային նշանակության արևային վահանակներ կան Շուշիի և Ասկերանի շրջաններում: Հատկապես կարևորվել է արևային Էներգիայի սպառողների հոսանքահաշվիչ համակարգերի առանձնացումը մայր ցանցից և հաշվարկային հստակ մեխանիզմի կիրառումը: Իշխանությունները նախատեսում են արդեն այս աշնանն օրենսդրական նորամուծություններ իրականացնել, որոնք Հայաստանի Հանրապետության օրինակով թույլ կտան ինքնավար արևային կայաններ ունեցող մենատնտես քաղաքացիներին Էլեկտրաէներգիայի ավելցուկը վաճառել «Արցախէներգո» ՓԲԸ-ին⁶:

¹ «ԱրցախՄեղր» ընկերությունը «Made in Artsakh» խանութում կներկայանա նոր տաղավարով, <https://artsakhpress.am/arm/news/90416/>

² Կաթիլային ոռոգման համակարգերի տեղադրման համար սահմանվել են կարևոր նախապայմաններ, <https://artsakhpress.am/arm/news/91400/katilayin-orogman-hamakargeri-texadman-hamar-sahmanvel-en-karevor-nakhapaymanner.html>,

³ Հաթերբում արտադրվում է «Haterk Food» անվամբ բնական սնունդ, <https://artsakhpress.am/arm/news/91005/haterqum---artadrvm---e---haterk-food---anvamb---bnakan---snund.html>

⁴ Հաշվետվություն Արցախի Հանրապետության 2017թ. պետական բյուջեի կատարման մասին, էջ28-29

⁵ Ա. Մնացականյան, ԵԱՏՄ հնարավոր դերը Արցախի տնտեսական զարգացման գործում, «Արցախի Հանրապետության միջազգային ճանաչման հիմնախնդիրներն ու հեռանկարները» 2-րդ միջազգային երիտասարդական գիտաժողովի կյութերի ժողովածու, Եր. 2017թ. էջ 215

⁶ Պետնախարարը քննարկել է Արցախում արեւային Էներգետիկայի հետագա զարգացումը, <https://news.am/arm/news/463654.html>

Ինչ վերաբերում է զբոսաշրջությանը, ապա պետք է նշել, որ Արցախ այցելած զբոսաշրջիկների թիվը 2017թ. առաջին կիսամյակի համեմատ այս տարվա նույն ժամանակահատվածում աճել է 41%-ով: Օտարերկրյա զբոսաշրջիկների թիվն աճել է գրեթե 102 տոկոսով: Եթե 2017 թվականի առաջին հինգ ամիսներին Արցախ էր եկել 4 հազար 362, ապա այս տարվա նույն ժամանակահատվածում Արցախն իրենց այցելությունների ցանկում ներառել են 8 հազար 654 օտարերկրյա զբոսաշրջիկներ: Ի դեպ, Արցախ այցելող զբոսաշրջիկների աշխարհագրությունը ևս ընդլայնվել է: 2018թ. դրությամբ գործում է 10 զբոսաշրջային կազմակերպություն: Այս տարի 4 հյուրանոցային օբյեկտ է ավելացել՝ համալրելով 50-ից ավելի հյուրանոցների ցանկը:

Արցախի մշակույթի, երիտասարդության հարցերի և զբոսաշրջության նախարարությունը տարեսկզբից նախանշել է զբոսաշրջային 5 ուղղություն՝

1. արդեն գործող պատմամշակութային ուղղություն,
2. արկածային տուրիզմ, որը ենթադրում է հեծանվային արշավների, քայլարշավների համար երթուղիներ, Zipline, օդային թռիչքներ
3. գաստրոտուրիզմն է, որի հիմքը արցախյան խոհանոցը, ինչպես նաև տնական պայմաններում պատրաստվող օղու թորման գործընթացին մասնակցությունը և համոտեսը

4. ագրոտուրիզմ, որի խթանման շրջանակներում նախատեսվում է նաև ներգրավել այն անձանց, ովքեր պատրաստակամ են հյուրատնային բիզնես հիմնել

5. իրադարձային տուրիզմ, կապված այն հանգամանքի հետ, որ Արցախը հարուստ է իրադարձություններով և միջոցառումներով, որոնք պետք է որպես զբոսաշրջային պրոդուկտ ճիշտ ներկայացվի՝ ապահովելու ցանկալի արդյունք¹:

Թեև 2018թ դեռ չի մոտեցել ավարտին, այդուհանդերձ կարելի է նշել, որ տարեսկզբի կանխատեսումները կարծես թե արդարացնում են սպասելիքները: Իհարկե, տնտեսության զարգացման համար կարևոր է ջանք չխնայել և ապահովել տնտեսության բոլոր ճյուղերի շարունակական փոխկապակցված և կայուն զարգացումը, նպատակ ունենալով տնտեսական աճի ապահովմամբ հասնել բնակչության կենսամակարդակի բարձրացման և հանրապետությունում առկա գործազրկության մակարդակը կրճատելուն:

Արփինե Մնացականյան **ԱՐՑԱՒԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ 2018Թ ՍՊԱՍԵԼԻՔՆԵՐԻՆ** **ԸՆԴԱՌԱՋ**

Բանալի բառեր. *Արցախ, տնտեսություն, զարգացում, ճյուղեր, գյուղատնտեսություն, արդյունաբերություն, զբոսաշրջություն*

Արցախի Հանրապետության նախկին պետական նախարար Արայիկ Հարությունյանը ամփոփելով 2017թ. գործունեության արդյունքները՝ նշեց, որ 2018թ. մեծ ակնկալիքների տարի է, քանի որ քանի որ զգալի աճ է կանխատեսվում բոլոր հիմնական ոլորտներում: Թեև տարին դեռ չի ավարտվել, կարող ենք փաստել, որ բավական լավ արդյունքներ են գրանցվել, ինչը հիմք է տալիս ենթադրելու, որ սպասելիքները կարգարացվեն:

¹ Մարկետինգային նոր քաղաքականություն, շուկաների թիրախավորում. Արցախի զբոսաշրջությունը զգալի աճ է ապահովել, <https://armenpress.am/arm/news/941851.html>

Arpine Mnatsakanyan
THE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF ARTSAKH – HEADING TO THE
EXPECTATIONS OF THE YEAR 2018

Key words: *Artsakh, economy, development, sectors of economy, agriculture, industry, tourism*

The Former state Minister of the Republic of Artsakh Araik Harutyunyan, summing up the results of 2017, noted that 2018 is a year of high expectations, because a significant growth for all major sectors of the economy is projected. Although the year is not over yet, we can say that there are quite good results, which suggests that the expectations will be met.

Арпине Мнацаканян
ЭКОНОМИКА РЕСПУБЛИКИ АРЦАХ В 2018 ГОДУ –
НАВСТРЕЧУ ОЖИДАНИЯМ

Ключевые слова: *Арцах, экономика, развитие, отрасли, сельское хозяйство, промышленность, туризм*

Бывший государственный министр Республики Арцах Араик Арутюнян, подводя итоги деятельности в 2017-ом году, отметил, что 2018-ый год – год больших ожиданий, ибо прогнозируется значительный рост для всех основных отраслей экономики. Хотя год еще не закончился, можно констатировать, что зарегистрированы достаточно хорошие результаты. Это дает основания предположить, что ожидания будут оправданы.

- 47. Մարկոսյան Արմեն** - «Եվրասիա» միջազգային համալսարանի դասախոս, տ.գ.թ.
Markosyan Armen – Lecturer of «Eurasia» International University, Candidate of Economic Sciences
Маркосян Армен - преподаватель международного университета «Евразия», к.э.н.
E-mail: amarkosyan@rgs.am
- 48. Մարկոսյան Մանուշակ** – Համբուրգի համալսարանի ասպիրանտ (բ.Համբուրգ, Գերմանիա)
Markosyan Manushak – PhD student of Hamburg University (Hamburg, Germany)
Маркосян Манушак - аспирант Университета Гамбурга (г.Гамбург, Германия)
E-mail: mmarkosyan@gmx.net
- 49. Մարտիրոսյան Արթուր** - ՀՀ ՊԿԱ մագիստրոս, Մասիս քաղաքի քաղաքապետի օգնական
Martirosyan Artur - Master of PAA RA, assistant to the mayor of Masis city
Мартиросян Артур - магистр АГУ РА, помощник мэра города Масис
E-mail: artur.martirosyan92@gmail.com
- 50. Մինասյան Նելլի** - Խ.Արսլանյանի անվան Հայաստանի պետական մանկավարժական համալսարանի (ՀՊՄՀ) դասախոս, պ.գ.թ., դոցենտ
Minasyan Nelli - Lecturer of Armenian State Pedagogical University (ASPU) after Khachatur Abovyan, Candidate of History, Associate Professor
Минасян Нелли - преподаватель Армянского государственного педагогического университета (АГПУ) им. Хачатура Абовяна, к.и.н., доцент
E-mail: minasyan.nelly@mail.ru
- 51. Մնացականյան Անժելա** - ԵՊՀ հայցորդ
Mnatsakanyan Anzhela - PhD student of YSU
Мнацаканян Анжела - соискатель ЕГУ
E-mail: anzhelamnatsakanyan91@gmail.com
- 52. Մնացականյան Արփինե** - ՀՊՏՀ հայցորդ, ԱԵԳՄՄ անդամ
Mnatsakanyan Arpine - PhD student of ASUE, member of UYSSA
Мнацаканян Арпине - соискатель АГЭУ, член ОМУСА,
E-mail: arpine1787@mail.ru
- 53. Մնացականյան Լիդա** - ՀՈՀ ասպիրանտ և դասախոս
Mnatsakanyan Lida - PhD student and Lecturer of ARU
Мнацаканян Лида – преподаватель и аспирант РАУ
E-mail: mnatsakanyan.lida@gmail.com
- 54. Չալիկյան Անահիտ** – ԵՊՀ մագիստրոս
Chalikian Anahit - Master of YSU
Чаликян Анаит – магистр ЕГУ
E-mail: anachalikian@gmail.com
- 55. Չիչոյան Լիլիթ** - ՀՀ ՊԿԱ ասպիրանտ
Chichoyan Lilit - PhD student of PAA RA
Чичоян Лилит - аспирант АГУ РА
E-mail: lilitch@mail.ru

- Սուսան Ավետիսյան, Նինա Բալայան.** Արցախի Հանրապետությունը թվային տնտեսության և ինովացիոն համակարգերի զարգացման նոր օրակարգում.....336
Susan Avetisyan, Nina Balayan. The Republic of Artsakh on a New Agenda for the Development of Digital Economy and Innovation Systems
- Сусан Аветисян, Нина Балаян.** Республика Арцах в новой повестке развития цифровой экономики и инновационных систем
- Ալբինա Սիբիրսկայա.** Եվրասիական Տնտեսական Միության (ԵԱՏՄ) տարածքում արժույթային միություն ստեղծելու համար նախապայմաններ.....342
Albina Sibirskaia. The Possibility of Creating a Monetary Union in the Territory of the EAEU
- Альбина Сибирская.** Возможность создания валютного союза на территории стран ЕАЭС
- Արփինե Մնացականյան.** Արցախի Հանրապետության տնտեսությունը 2018թ ապաստիլիքներին ընդառաջ.....347
Argpine Mnatsakanyan. The Economy of the Republic of Artsakh – Heading to the Expectations of the Year 2018
- Арпине Мнацакян.** Экономика Республики Арцах в 2018 году – навстречу ожиданиям
- Արփինե Սարգսյան.** Տնտեսության մրցունակության նորարարական հիմքը.....353
Argpine Sargsyan. Innovative Base of Economic Competitiveness
- Арпине Саргсян.** Инновационная база экономической конкурентоспособности
- Անի Գալստյան.** Արժույթային փոխարժեքի ազդեցությունն արտահանման ծավալի վրա.....358
Ani Galstyan. The Impact of Exchange Rate on the Volume of Export
- Ани Галстян.** Влияние валютного курса на объем экспорта
- Իվետա Ստեփանյան.** ՊՂԿ աշխատանքի խթանումը և մոտիվացիան՝ արդյունավետության առանցքային ցուցանիշների կիրառման հիման վրա.....363
Iveta Stepanyan. The Promotion of Faculty Work and Motivation, Based on the Use of Key Performance Indicators
- Иветта Степанян.** Стимулирование работы и мотивация ППС на основе применения ключевых показателей эффективности
- Լիդա Մնացականյան.** Բանկային պահուստավորման նորմատիվ գործիքի օգտագործման փորձը ֆինանսական համակարգի անկայունության պայմաններում.....367
Lida Mnatsakanyan. Experience of Using the Instrument of the Reserve Ratio in the Conditions of Instability of the Modern Financial System
- Лида Мнацакян.** Опыт использования инструмента норматива банковского резервирования в условиях неустойчивости современной финансовой системы
- Լիլիթ Սարգսյան.** Հայաստանի զարգացման խնդիրներն ու ուղիները որպես փոխանցումներից բարձր կախվածություն ունեցող տնտեսություն.....374
Lilit Sargsyan. Armenia: Economy with High Remittance Dependence. Problems and Ways of Development
- Лилит Саркисян.** Проблемы и пути развития Армении как экономики с высокой трансфертозависимостью